

Soul, Spirit, Skill – Humanismi ja ajan henki

---

*Ammattikasvatuksen professori Tapio Variksen
jäähyväisluento Tampereella 3.5.2011*

Tapio Varis

Professori, FT
Tampereen yliopisto, Ammattikasvatus
tapio.varis@uta.fi

Yhteiskunnallinen korkeakoulu oli monessa suhteessa edelläkävijä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kun aloitin opiskeluni Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa 1960-luvun puolivälissä, korkeakouluun oli jo sisäänrakennettuna sekä tieteellinen koulutus, että professionaalisiin taitoihin tähtäävä amatillinen korkeakoulutus. Minunkin tavoitteenani oli tulla sanomalehtimieheksi, jolla nimellä journalisteja silloin kutsuttiin. Lisäksi maksoimme pientä lukukausimaksua ja korkeakouluopinnot olivat mahdollisia myös muille kuin ylioppilaille.

Valmistuin yhteiskuntatieteiden maisteriksi vuonna 1969 pääaineenani lehdistö- ja tiedotusoppi. Professori Raino Vehmaksen johdolla olimme yrittäneet löytää kommunikaatio-opille tieteellistä olemusta. Viestintä ja tiedonvälitys olivat akateemisina oppiaineina sen verran uusia, että kun sitten hakeuduin Helsinkiin ajatuksena siirtyä kansainvälisiin tehtäviin, totesi muuan kokenut diplomaatti opintoihini viitaten: ”Teidän pääaineenne on siis tiedonvälitys - eli toisin sanoen olette asiantuntija eimissään.”

Suomalaisessa yliopisto-uudistuksessa on haluttu löytää uudenlaista lähestymistapaa yhdistämällä esimerkiksi tek-

nologiaa, taideteollisuutta ja kauppaa. Uuteen renessanssikasvatukseen tarvitaan mielestäni kuitenkin jotakin vielä enemmän. Ensimmäisenä opiskeluvuoteni Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa vuonna 1966 menin uteliaisuuttani seuraamaan elämäni ensimmäistä väitöstilaisuutta, jossa Kauko Kämäräinen väitteli pääaineenaan sosiologia. Osoitihan se melkoista itseluottamusta ensimmäisen vuoden opiskelijalta painua suoraan väitöstilaisuuteen. Lähes kolmekymmentä vuotta myöhemmin istuin Kämäräisen kanssa Lapin yliopistossa etsimässä sisältöä mediatieteelle. Kämäräinen valaisi sosiologi ja filosofi Georg Simmelin ajattelua viime vuosisadan vaihteesta, jossa tieteellinen, taiteellinen ja uskonnollinen maailma elävät omaa täydellisyyteen pyrkivää elämäänsä. Etsimme mediatieteessä niiden yhtymäkohtaa.

Huippuyksiköt, joissa myös on sielun syvyyttä, ”excellence with soul”, tunnistavat kulttuuristen kysymysten oleellisuuden, kuten pitkäaikainen ystäväni ja Unescon korkeakouluosaston johtajana toiminut brasilialainen Marco Antonio Dias korostaa tuoreessa selvityksessään Kiinan roolista globalisaatioissa ja sivilisaatioiden dialogissa ”Excellence with or without soul: the cultivating of mindful university graduates” (2007). Hänen ansiostaan saimme vuonna 2001 perustettua Tampereen yliopistoon Unesco-professuurin.

Ollessani rehtorina Costa Rican rauhan yliopistossa vuosina 1986-1989 opin johtokunnassa olleen pakistanilaisen muslimin, teoreettisen fysiikan Nobelpalkitun Abdus Salamin kirjoituksista, että tiede ja teknologia ovat ihmiskunnan yhteistä perintöä ja niiden kehitys on syklistä. Länsimainen valtakausi tie-

---

*Tiede ja
teknologia ovat
ihmiskunnan
yhteistä perintöä ja
niiden kehitys on
syklistä.*

---

teessä ja teknologiassa alkoi vasta vuoden 1100 jälkeen. Aasian suurissa sivilisaatioissa nähdään kehitys tässäkin suhteessa satojen vuosien perspektiivissä ja globalisaatio heidän silmissään näyttäytyy paluuna luonnolliseen tilaan. Vaikka teknologia on keskeistä, sanoi kiinalainen teknologia-asiantuntija minulle vuosi sitten: Kiina tarvitsee enemmän opettajia kuin insinöörejä.

Ammattikasvatuksen, erityisesti kansainvälistyvien oppimisympäristöjen professuurissani olen yrittänyt pysyä wikkileksin, sosiaalisen ja yhteisöllisen median sekä uusien lukutaitojen kehityksessä mukana, mutta asiantuntijuus ei missään uhkaa vahvistua. Toisaalta näitä osaamisen perinpohjaisia muutoksia on tällä alalla ollut ennenkin. Muutoksen voimana on ollut näkyvästi teknologia, johon uskotaan kehityksen ja edistyksen voimana.

Vuonna 1990 ihastelimme Tampereen yliopistossa tietoliikennesatelliittien ja tietotekniikan tuloa yliopistoon. Olin mukana järjestämässä tamperelaisen rehtorien Tarmo Pukkilan, Timo Lepistön ja Jarmo Visakorven sekä taiteilija Arja Saijonmaan kanssa suoraa satelliittiyhteyttä amerikkalaisen astronautin kanssa. Vararehtori Aarre Heino loi Jarmo Vitelin kanssa hypermedialaboratorion, jonka koin itselleni antoisaksi, samoin kuin yhteistyön Taideteollisen korkeakoulun hallintojohtaja Ilkka Huovion kanssa, joka sittemmin väitteli tohtoriksi Tampereen yliopistossa.

Parikymmentä vuotta ennen noita aikoja radio ja televisio olivat sellaisia uusia medioita, joita varten piti luoda oma oppiaineensa, radio- ja televisiooppi, jota johti professori Helge Miettunen. Kun assistenttina toiminut Untamo Eerola siirtyi oikean television palvelukseen, minä pääsin tämän oppiaineen assistentiksi.

Jos vielä mennään kymmenkunta vuotta taaksepäin 1960-luvun puoliväliin, niin minut koulutettiin radiosähkötäjäksi. Sähkötystaidolle on käynyt kuitenkin kuin kaunokirjoitukselle, joka sentään minun lapsuudessani oli kouluaine. Kukaan ei enää osaa kumpaakaan.

Voimme tietysti katsoa nykyhetkestä 2011 myös eteenpäin kymmenen vuotta. Vanhat taidot elpyvät: on osattava puhua ja hallittava ruumiinkieltä, kinesteettistä oppimista ja draamaa. Enää ei riitä interdisiplinäärinen tutkimus, vaan on pystyttävä transdisiplinääriseen lähestymistapaan, jossa esimerkiksi tieteen ja taiteen rajoja voidaan ylittää.

Unesco-professoriini keksimme professori Pekka Ruohotien ja japanilaisen Takeshi Utsumin sekä useiden amerikkalaisprofessorien kanssa vuonna 2003 ajan henkeä ilmaisevan sisällön, **globaali e-oppiminen**. Kymmenessä vuodessa e-oppiminenkin alkaa kuulostaa arkeologian ja muinaistutkimuksen asiantuntija-alalta. Kun muutama vuosi sitten esitelmöin aiheesta Hampurissa, huomasin aika nopeasti, että nuoret tutkijat ja opiskelijat elävät jo toisenlaista aikaa. Heille merkittävät auktoriteetit elävät tässä ajassa eikä viittauksia kovin monen vuoden taakse kannata tehdä. Internetkin on kuulemma sosiaalisen median aikakautena jo vanhan sukupolven media. Saksalainen kollegani kertoi kysyneensä opiskelijoiltaan että mitä he luulevat, käyttäisikö Goethe internetiä. Hetken mietittyään opiskelijat vastasivat, että kyllä varmaan, ilman muuta käyttäisi, mutta kysyivät sitten: Mutta kuka on Goethe?

Kohti korkeampaa ihmisyyttä

Valmistumisvuotenuani 1969 amerikkalais-intialainen professori K.S. Sitaram esitti kansainväliselle viestintätutkimuksen seuralle ICA:lle perustettavaksi erityistä kulttuurienvälisen viestinnän tutkimusjaostoa. ICA:ssa suomalaisista toimi näkyvästi professori Osmo A. Wiio. Me tamperelaisetutkijat toimimme enemmän toisessa järjestössä IAMCR, jossa keskeinen vaikuttaja oli tamperelainen professori Kaarle Nordenstreng. Seuraavana vuonna jaosto perustettiin ja Sitaramista tuli sen puheenjohtaja. Perustajajäsenet halusivat 25 vuotta myöhemmin, 1990-luvun puolivälissä, järjestää kulttuurienvälisen viestinnän konferensseja Roches-

terissa, New Yorkin valtiossa, joihin minutkin pyydettiin mukaan. Sitaramin avauspuheen otsikko ensimmäisessä konferenssissa oli ”Multicultural communication for higher humanity”.

Korkeamman ihmisyyden käsite on peräisin Sir Julian Huxleyta, joka oli brittiläinen biologi, kirjailija ja humanisti sekä Unescon ensimmäinen pääjohtaja vuosina 1946-1948. Hänen veljensä Aldous Huxley oli jo 1932 julkaissut kirjan *Uljäs uusi maailma* (*Brave New World*). Se ennusti pyrkimyksen luoda parempi maailma muokkaamalla ihmisistä täydellisempiä geenitekniiikan avulla. Uljas uusi maailma sai vaikutteita muun muassa filosofi Bertrand Russelin ajattelusta, joka vaikutti voimakkaasti myös 1960-luvun tamperelaisessa yhteiskunnallisessa ajattelussa. Aldous Huxleyn maailma kuvaa noin viisisataa vuotta ajastamme eteenpäin nousevaa totalitaristista yhtenäisvaltiota, jossa ihmisen tuotteistaminen on viety loogiseen loppuunsa saakka. Kulttuuri on täysin banalisoitu, taide ja korkeakulttuuri hävitetty ja historia muistomerkkeineen pyyhitty pois ihmisten mielistä.

Tuon tieteiskirjan ilmestymisen jälkeen käytiin toinen maailmansota, jossa joukkomittaista tuhoa ja hävitystä perusteltiin myös ihmisten eriarvoisuutta korostavilla opeilla. Jo sodan kuluessa hahmoteltiin perusteita uudelle kasvatuksen, tieteen ja kulttuurin järjestölle, joka loisi pohjaa uudelle sivistyksen voimaan perustuvalla maailmanjärjestykselle. Uusi maailmanjärjestys, YK erityisjärjestöineen, heijasti länsimaalaisia vapausihanteita sekä liberalismiin ja humanismin henkeä. Siirtomaakaudesta vapautuminen oli alullaan ja uutuutena tuli käyttöön ”kehityksen” käsite.

Taustalla vaikutti vielä Kansainliiton alaisen intellektuaalisen yhteistyön komitea, joka ei pystynyt estämään totalitaaristen oppien leviämistä 1930-luvulla vaikka sen toiminnassa olivat mukana mm. Albert Einstein, Marie Curie, Béla Bartok, ja Thomas Mann. Amerikkalaisen runoilija Archibald MacLeishin ja brittiläisen poliitikko Clement Attleen luonnostelemassa peruskirjassa sanottiin mm.:

”.. juuri päättyneen suuren ja kauhian sodan teki mahdolliseksi ihmisten arvon, tasa-arvoisuuden ja keskinäisen kunnioituksen demokraattisten ihanteiden kieltäminen ja taipumus korvata ne tietämättömyyttä ja ennakkoluuloja hyväksikäyttäen rotujen ja ihmisten erilaisuuden opilla; että ihmisarvo vaatii kulttuurin levittämistä ja ihmiskunnan kasvattamista oikeudenmukaisuuteen, vapauteen ja rauhaan, mikä pyhä velvollisuus kaikkien kansojen on täytettävä toisiansa auttaen”.

Tämän uuden järjestön johtoon ja tässä maailmantilanteessa valittiin siis Sir Julian Huxley, joka uskoi vahvasti evolutionääriseen humanismiin, ihmisen kehityskykyyn. Tämä tulee hyvin esiin Julian Huxleyn luennosta Britannian kuninkaallisessa antropologissa instituutissa vuonna 1950. Siinä hän sanoi, että ideologisesti tärkein asia evoluutiosta on se tosiasia, että ihmislaji on evolutionaarisen prosessin keihäänkärki, ainoa osa niistä asioista, joista maailmamme on tehty, joka pystyy jatkuvaan kehitykseen, tai ylipäätään laajamittaiseen evolutionaariseen muutokseen.

On muistettava, että 1940-luvun loppulla noussut kylmän sodan ilmapiiri ei

sallinut Unescosta kehittyvän Huxleyn ihanteiden mukaista sivilisaatioiden järjestöä, vaan hän pian erosi pääjohtajan tehtävästä, koska hänen ihanteensa eivät edenneet. Huxleyn lähtökohta on kuitenkin kestävä myös 2000-luvun digitaalisen kuilun (digital divide) kannalta. Hänen mielestään ihmiskunnan on mahdoton hankkia yhteistä näkemystä jos suuri osa ihmiskuntaa on lukutaidotonta, taikauskon ja alkeellisen elämän vallassa. Siksi Unesco:n tehtävä olisi Huxleyn mukaan edistää massiivisia lukutaitokampanjoita ja yleistä peruskoulutusta (1948).

Ajan hengen mukaisesti on nyt yleistyessä ajattelutapa, jonka mukaan kaikki ihmiset eivät ole samanarvoisia. Mutta on myös tutkijoita, jotka katsovat, että kun evoluutio on tehnyt eroja rotujen ihonvärin ja ruumiinrakenteen välillä, miksi se ei tekisi eroja henkisisissä ominaisuuksissa?

Huxley uskoi ihmisen kehityskykyyn ja siihen, että kasvatuksen, tieteen ja kulttuurin maailmanjärjestö olisi välttämätöntä rauhan asialle. Tapasin Unescon kokouksessa Norsunluurannikolla vuonna 1989 korkea-arvoisen perulaisen diplomaatin, Alfredo Picasso de Oyaguen, joka kertoi tavanneensa Sir Julian Huxleyn Perun suurlähetystössä Pariisissa vuonna 1947. Huxley tuli keskustelemaan nuoren, perulaisen filosofian opiskelijan kanssa ja kertoi olevansa pääjohtaja ja työskentelevänsä Unescossa. Opiskelija kysyi mitä Unesco tekee? -Se taistelee rauhan puolesta, vastasi Huxley ("It strives for peace").

Vain pari kuukautta ennen Sitaramin äkillistä kuolemaa 2009 pohdin hänen kanssaan mitä "higher humanity" voisi merkitä tämän ajan maail-

massa. Samoihin aikoihin olin myös saanut luottamustehtävän Unescon Moskovassa sijaitsevan opetusteknologiainstituutin johtokunnassa ja kuulin, että uuden pääjohtajan Irina Bokovan usko ("credo") Unescolle on "new humanism", uusi humanismi.

Nyt 2010-luvulla haluttaisiin uudelleen herättää henkiin keskinäisen ymmärryksen ja rauhanrakentamisen henki. Uuden pääjohtajan mielestä uusi humanismi ei ole vain teoreettista, vaan myös hyvin käytännöllistä toimintaa. Myös professori Rupert Maclean korostaa, että vuosituhannen julistuksen suuria kasvatuksellisia ja muita tavoitteita on edistettävä myös konkreettisilla oppimisen ja työllistävien taitojen toimitasuuntautuneilla keinoilla, jotka edistävät yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja rauhaa.

Esitin vuolaasti näkemyksiäni siitä mitä uusi humanismi voisi olla ja sain pian pyynnön kirjoittaa ajatuksistani kirjan. Sain barcelonalaisen kollegani professori Jose Manuel Perez Torneron, jonka kanssa olin vuosikausia tehnyt tutkimustyötä Euroopassa, innostumaan asiasta ja yhdessä kirjoitimme teoksen "Media Literacy and New Humanism", jossa tarkastelemme omaa tutkimuskohdettamme, medialukutaitoa (Pérez Tornero & Varis, 2010). Tärkeä osa kirjaamme käsittelee opettajankoulutusta ja kehittämäämme käsitettä "educommunication", joka keskittyy viestinnän ja kasvatuksen risteyskohtiin ja informaatio- ja viestintätekniiikan käyttöön.

Medialukutaito on 2000-luvun kansalaistaito, skill

Pohtiessamme digitaalista lukutaitoa Euroopan Komission asiantuntijaryhmässä, puhuimme siitä jopa ihmisoikeutena. Uudet lukutaidot kyllä muuttavat maailmaa, mutta niin teki perinteinenkin lukutaito muutama vuosisata sitten. Diktatuurit kaatuvat, mutta myös länsimaisen demokratian vallan kolmijako-oppi, jonka Montesquieu esitteli vuonna 1748 julkaisemassaan pääteoksessa ”Lakien henki” (De l’Esprit des Lois), on joutunut jo kymmeniä vuosia sitten kyseenalaistetuksi globalisoituneessa maailmassa.

Sana ”uusi humanismi” arvelutti minua hieman, koska muistan 1960-70 lukujen ”uusvasemmiston” ajan. Sen keskeisiä vaikuttajia oli filosofi Herbert Marcuse, joka puhui usein opiskelijoiden mielenosoituksissa ja siten häntä, vastoin omaa näkemystään, pidettiin uusvasemmiston isänä. Keväällä 1976 hän kutsui minut kotiinsa San Diegossa ja sanoi tavatessaan minut: ”Olet Suomesta. Sibeliuksenkin oli Suomesta, mutta en pitänyt hänestä, koska hänellä oli sympatioita natsi-Saksaa kohtaan”.

Hämmennyin asiasta, mutta myöhemmin tajusin, että pelkästään ajan hengen mukaisten tunnustusten vastaanottaminen natsi-Saksasta synnytti tällaisia asenteita. En muista Marcusen mitenkään kritikoineen Sibeliuksen musiikkia. Olen myöhemmin miettinyt miten vahingollista on saada tunnustuksia ajan hengen mukaisesti kun ajat ja arvot muuttuvat ja pohtinut sitä onko ihmisyydessä jotakin kestäväää.

Sekä Euroopassa, että maailmanlaajuisesti on pyritty edistämään uusia,

2000-luvun globaaliin maailmaan ja suurten sivilisaatioiden vuoropuheluun soveltuvaa medialukutaitoa. Olisiko eurooppalaisesta sivistyksestä löydettävissä 2000-luvun teknologisiin haasteisiin sopivaa humanismia? Länsimaiseen ajatteluun ja yhden sivilisaation ylivoimaisuuteen perustuva ajattelu on hallinnut kansainvälisen järjestöjen arvomaailmaa ja sivilisaatioiden välinen vuoropuhelu on vasta orastamassa. Aasian nousu näkyy yliopistomaailmassakin.

Teknologiasta uhkaa tulla 2000-luvun uskonto.

Eurooppalaisena haluan puolustaa eurooppalaisen renessanssin ja humanismin arvoja, mutta kuten Heikki Mäki-Kulmala kirjoittaa Antonio Gramscin *Vankilavihkoihin* viitaten, Danten, Petrarcan tai Boccaccion tuotantoa voi ihailia, mutta toisaalta tuon ”uudelleensyntymän” sosiaalinen pohja oli hyvin ohut. Se oli kosmopoliittisen, mutta hyvin suppean yläluokan kultuuria. (Mäki-Kulmala, 2011.) On myös myönnettävä että renessanssin hyveet tulivat Eurooppaankin islamilaisesta maailmasta.

Yhdysvaltojen johdossa tämä on ymmärretty. Puhuessaan Kairon yliopistossa vuonna 2009 presidentti Obama sanoi, että muslimiyhteisöjen innovaatiokyky kehitti algebran, magneettisen kompassin, ja merenkäyntivälineet, kirjoittamisen ja painamisen huipputaitoja ja tietojamme siitä kuinka taudit leviävät ja kuinka niitä parannetaan. Islamilainen kulttuuri on Obamankin mukaan luonut ajatonta runoutta, musiikkia, kalligrafiaa ja rauhanomaisen mieltiskelyn, uskonnollisen suvaitsevaisuuden ja rodullisen tasa-arvon olosuhteita.

Uuden humanismin lähestymistavan olemme kirjassamme kiteyttäneet **viiteen** ydinalueeseen ja verranneet sitä aikaisempaan, Euroopan renessanssian vanhaan humanismiin.

Viisi lähestymistapaa uuteen humanismiin

Vanhan humanismin ensimmäinen ominaisuus oli vapautuminen teologian ja pappien ylivallassa maailman tulkitsemisessa. Myös Julian Huxley joutui humanismissaan teologien ja kirkon kritiikin kohteeksi, kun opin epäiltiin salakavalasti edistävän materialistisia poliittisia oppeja. Evoluutio oli vahvasti darwinistinen käsite ja on totta, että Darwin joutui aikanaan valitsemaan dogmaattisen raamatuntulkinnan ja mekaanisen maailmankatsomuksen välillä. Myös Huxleyn humanismia on tulkittu ateistiseksi.

Se uusi humanismi, josta Jose Manuel Perez Torneron kanssa kirjoitamme, ei ole lähtökohdiltaan ateistista, vaikka dogmaattinen pappisvalta uhkaa ihmisarvoa ja vapaata tiedettä meidän aikammekin. Suurten sivilisaatioiden tasolla kysymys uskonnoista ja hyvän elä-

män saavuttamisesta on kasvatuksessa syvälinen haaste. Olemme sitä mieltä, että teknologiasta uhkaa tulla 2000-luvun uskonto ja teknis-tieteellisen eliitin hegemonia määrää liikaa sitä min-käläinen tieto on ihmiselle hyvää ja yhteiskunnallisesti tuottavaa.

Uusi humanismi pyrkii murtaamaan teknologiauskoisten teknokraattien ylivallassa maailman tulkitsemisessa ja asettaa inhimillisen persoonan toiminnan lähtökohdaksi. Tekniikka on aina vaikuttanut mullistavasti ihmisten arkeen, kuten ajan kulkua osoittavan kellon, kirjapainotaidon, sähkön tai tietokoneiden keksiminen osoittaa. Osa tekniikkaa kritisoivista asenteista johtuu tietämättömyydestä, mutta osa perustuu aidosti aistien herkkyyteen ja ihmisyyden olemukseen. Luovat taiteilijat ovat usein edelläkävijöitä uuden teknologian kehittämisessä, mutta ovat myös suhtautuneet siihen hyvin varauksellisesti.

Pari vuotta sitten teimme luentoja Tampereen yliopistosta Anton Tshehovin syntymäkaupunkiin Taganrogiin, Etelä-Venäjälle. Tshehovilta aikanaan udeltiin pitikö hän uudesta keksinnöstä, gramfonista ja kysyjä odotti kirjailijalta ihastelevaa vastausta. Tshehov kuitenkin vastasi, ettei voi sietää gramofonia: ”ne puhuvat ja laulavat tuntematta mitään. Kaikki näyttää karikatyyriltä ... kuolleelta. Pidätekö Te valokuvauksesta?” “

Paljon myöhemmin, 1930-luvulla, Walter Benjamin pohti luennoissaan Berliinissä sitä mitä tapahtuu taiteelle mekaanisen jäljentämisen aikakaudella. Häntä askarrutti mm. se miksi kesti niin kauan ennen kuin valokuvaus ymmärrettiin uudeksi taiteenlajiksi. Kirjoitin vuonna 1997 pienen artikkelin ”Edistys

ja teknobarbaria tietoyhteiskunnassa,” jossa pohdin sitä kuinka kukin aikakausi luo omia monumenttejaan ja sitä mitä tästä meidän tietoyhteiskunnastamme jää ihmiskunnan yhteiseen perintöön. Jälkeemme kyllä jää satojen tuhansien vuosien ajaksi kyseenalaista ydinjätettä. Walter Benjaminin hautamuistomerkki on pienessä kylässä Katalonian ja Ranskan rajalla, jonne hän pääsi pakemaan Euroopan sivistyksestä, mutta samalla menehtyi vuonna 1940. Siinä viitataan hänen luentoihinsa, joissa hän mm. totesi: ”Es ist niemals ein Dokument der Kultur, ohne zugleich ein solches der Barbarei zu sein”. Eli todiste kulttuurista ei ole koskaan sitä olematta samalla todiste barbaarisuudesta.

Toiseksi vanhassa humanismissa korostettiin kriittistä ja vapaata asennetta suhteessa klassisiin teksteihin. Lopputuloksena kehittyi älyllinen autonomia. **Uuden humanismin hengessä kriittinen asenne kohdistuu teknologiavalintoihin** sekä siihen mitä yhteiskunnassa on säilytettävä ja mitä uudistettava. On voitava keskustella siitäkin edellyttääkö talouden kehittyminen luovaa tuhoamista. Poliittisen taloustieteen ja teknologian perusolettamuksia asetetaan harvoin kyseenalaiseksi tutkimuksessakaan. Tästä syystä on syntynyt tarpeellisia kriittisiä koulukuntia.

Mieleeni palaa C. Wright Mills joka nuoruudessani nimettiin opiskelijaradikalismien vaikuttajien joukkoon yhdessä Marcusen ja Frantz Fanonin kanssa. Hänen vuonna 1982 suomennetussa teoksessaan *The Sociological Imagination* (Sosiologinen mielikuviutus) Mills esittää käsityksensä sosiologian tehtävistä ja sosiologin ammattitaidosta eräänlaisena käsityöläisyytenä. Millsin ajatuksen mukaan sosiologinen mielikuviutus ja sosio-

login ammattitaito tarkoittavat ihmisten kokemien yksityisten huolien näkemistä historiallis-yhteiskunnallisissa kokonaisyhteyksissään.

Voisiko nyt 2000-luvulla teknologinen mielikuviutus nousta samalle tasolle tutkimuksen ja toiminnan kehittämiseksi? Mitä olisi ”technological imagination” historiallis-yhteiskunnallisessa kokonaisyhteyksissään? Jossain mielessä vertaamme haastetta keskiaikaiseen Paracelsukseen, joka halusi korvata skolastisen tieteentekemisen perinteen. Paracelsus painotti tutkimuksissa suoraan luonnosta tapahtuvaa ilmiöiden havainnointia ilman sokeaa uskoa auktoriteetteihin ja heidän oppeihinsa.

Vanhan humanismin kolmas ominaisuus oli minuuden ja minäkuvan löytäminen, joka korosti ihmisen yksilöarvoa ja subjektiivisuuden merkitystä. **Uusi humanismi pyrkii edistämään ihmisten autonomiaa globaalin viestinnän maailmassa,** jossa erilaiset riippuvuudet ja henkinen alistaminen uhkaavat tietoisuutta.

Ajan henki pyrkii vahvasti ohjaamaan tieteellistä ja taiteellista toimintaa. Väittelin tohtoriksi Tampereen yliopistossa vuonna 1973 kansainvälisten televisio-ohjelmien virrasta, jossa laajalla empiirisellä aineistolla osoitin amerikkalaisuuden ylivaltaa maailman televisio- ja uutisvirroissa. Tutkimukseni sai paljon huomiota myös päätöksentekijöiden piiristä, koska se liittyi silloin ulkopoliittisestikin herkkään ETYK:in valmisteluprosessiin ja nk. kolmanteen koriin, ”yhteistyöhön humanitaarisilla ja muilla aloilla”. Tasavallan Presidentti Urho Kekkonen saapui pari päivää väitöstilaisuuteni jälkeen Tampereen yliopistoon ja piti tunnetun puheensa,

---

*Propagandaa
on vaikea erottaa
monin eri keinoin
levitettävän viihteen
ja uutistarjonnan
seasta.*

---

josta on jälkeenpäin kirjoitettu Suomessa hyvinkin kriittisesti. En halua puuttua itse puheeseen, jossa hän kylläkin viittasi hyvin myönteisesti tutkimukseeni, mutta haluan kertoa pienen yksityiskohdan tapahtumasta. Vähän ennen puhetta minulle oli annettu tilaisuus vaihtaa ajatuksia kahden kesken presidentin kanssa rehtori Jaakko Uotilan ja muiden valmistellessa puhetilaisuutta. Tasavallan Presidentti kysyi minulta: ”Kuka oli Teidän vastaväittäjänne?”

Vasta nyt vuosien kuluttua ymmärrän tuon kysymyksen merkityksen. Riippumatta siitä kuinka vallanpitäjien tai ajan hengen kannalta kiusallista tietoa tuotamme, yliopistojen tehtävä on tuottaa uutta, mutta myös luotettavaa tietoa. Vaikka koko tieteellinen työmme perustuu sosiologi Mertonin oppien mukaisesti organisoituun skeptisismiin, vasta-vaittäjä on viimeinen varmistus aineistojen, menetelmien ja argumenttien luotettavuudelle.

Professori Olavi Borgin uutta kirjaa ”Elämä kertoo” (2010) lainatakseni - Tampereen yliopiston maine punaisena yliopistona oli pahimmillaan vuoden 1975 promootioiden aikaan. Olin silloisessa hengessä mukana. Sain pitää arvostetuille kunniatohtoreille englanninkielisen puheen, jossa mm. totesin: ”Parhaimmillaan tiede on hengen, ei tekniikan asia. Mielikuvitukseen ja intuitioon luottaen se on spekulatiivista ja luovaa, tentatiivista pikemmin kuin jotakin lopullista ja samalla syvästi sitoutunutta laajemman ymmärryksen jatkuvaan ja tarmokkaaseen, rehelliseen etsintään.” Kysyin puheessani voimmeko harjoittaa rauhanomaista rinnakkaineloa esimerkiksi Rhodesian hallituksen kanssa, joka ylläpitää sisäistä terroria omia kansalaisiaan kohtaan.

Yhdysvaltojen hallitseva asema maailman tiedonvälityksessä 1970-luvulla ei ole mihinkään muuttunut globaalissa muutoksessa 1990- ja 2000-luvuilla. Minulle oli opettavaa pohtia näitä kysymyksiä tohtori Pekka Visurin kanssa lukuisissa radio-ohjelmissa 1990-luvulla. Juuri julkaistussa kirjassaan (Visuri, 2011) hän toteaa, että kylmän sodan päätyttyä Yhdysvallat kykeni hankkimaan selvän johtoaseman ns. uuden teknologian tuotannossa, erityisesti tietotekniikassa, ja siihen liittyen maailmanlaajuisen median hallinnan. Propagandaa on vaikea erottaa monin eri keinoin levitettävän viihteen ja uutistarjonnan seasta.

Minulle yhden arvomaailman ja valtakeskuksen ylivoima oli ja on ongelma, joillekin ehkä ratkaisu jos uskotaan, että tuo ylivoima sisältää arvojen moninaisuutta ja ilmaisuvapautta. Tällaisia ajatuksia heräsi 1990-luvun alussa esimerkiksi alussa mainitsemissani kansainvä-

lisessä viestintäalan tutkijoiden järjestössä, kun etsittiin ulospääsyä kansainvälisen tiedotusjärjestyksen kiistoista.

Minulla on ollut onni tutustua 1980-luvulla New Yorkissa sijaitsevan Columbia-yliopiston opettajankoulutuslaitoksen professori Elise Bouldingiin. Hänen tavoitteenaan oli luoda rauhanomainen, keskinäisen riippuvuuden maailma, joka olisi ihmisille hyvä paikka elää. Yksikään yhteiskunta ei voi määrätä universaalia järjestystä hyväksyttäväksi muille yhteiskunnille. Tärkeä haaste on luoda ihmislajin identiteetti, joka sisältää kulttuurisen diversiteetin.

Neljäntenä vanhan humanismin piirteenä oli uuden maailman, lähinnä Amerikan ”löytäminen”. Kohtaaminen muiden kulttuurien ja sivilisaatioiden kanssa oli tuolloin väkivaltaista – ne valloitettiin ja tuhottiin. Käsite ”ristiretki” on nyt 2000-luvulla saanut uuden, pelottavan sotilaallis-poliittisen merkityksen. Nyt valloitusotien sijaan puhutaan ”ehkäisevästä sodasta” ja ”humanitäärisestä interventioista”. **Uuden humanismin tavoitteena on kuitenkin moninaisuuden ja kulttuurien monimuotoisuuden tunnustaminen ja sivilisaatioiden välinen vuoropuhelu.** Euroopassakin tunnuksena on diversiteetti, ”yhtenäisyys moninaisuudessa.”

Unesco suoritti 1980- ja 1990-luvuilla joukon tutkimuksia, joissa havaittiin, että tiukkojen kehitysmallien toteuttaminen ilman maiden ja alueiden omien kulttuurien ja filosofioitten käsitteitä ja arvoja, ei edistä järjestelmän kehitystä. Siksi vuonna 2005 hyväksyttiin sopimus kulttuuristen ilmaisumuotojen moninaisuudesta. Jo vuonna 2001 oli hyväksytty universaali kulttuurisen diversitee-

tin julistus. Näiden asiakirjojen tarkoitus on tehdä selväksi se, että on välttämätöntä ymmärtää, että kulttuurituotteet ja palvelut välittävät identiteettejä, arvoja ja merkityksiä eikä niitä siten voida tarkastella pelkästään tavara- tai kulutustuotteina.

Tämän vuoden 2011 alussa järjestettiin professori Rupert Macleanin johdolla Hongkongissa kansainvälinen ammattikasvatuksen symposium, joka käsittelee elinikäistä oppimista, köyhyiden poistamista ja kestävästä kehitystä. Tuon Unesco-professorin perustamiseen vaikutti oma oppituolini Tampereen yliopistossa. Kiinalaisten osanottajien kanssa pohdimme mm. sitä onko globaali kulttuuri mahdollista. Pari vuotta aikaisemmin osallistuin Tampereen yliopiston kansleri Krista Varantolan kanssa naisrehtorien foorumiin Kiinassa, jolloin tutustuin myös kiinalaiseen kirjapainoalan museoon Yangzhoun yliopistossa. Siellä oli kolmen ajattelijan patsoit rinnakkain, ”The Great Minds”: Aristoteles, Sakjamuni, ja Konfutse. Siinä on näkökulma ihmiskunnan yhteiseen perintöön.

Viidenneksi renessanssijan humanismissa kehittyi ajatus kosmopoliittisesta kansalaisesta. Nyt uusi humanismi korostaa kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia. Jos on olemassa yleismaailmallisia oikeuksia, on myös yleismaailmallisia velvollisuuksia. On löydettävä tasapaino yksilöllisyyden ja vastuuarvojen ja ominaisuuksien sekä yhdenmukaisuuden (uniformity) ja moninaisuuden (diversity) väliltä.

Lopuksi

Suuret filosofit, kuten Bertrand Russell kirjoittavat mielellään elämäntyönsä loppuvaiheessa mahtipontisia selityksiä sille minkä vuoksi ovat eläneet. Meille läheisemmin työnsä jälkiä katsellut Antti Eskola kirjoitti kirjan ”Mikä henki meitä kantaa?” (Eskola, 2010) ja haki vastauksia tähän kysymykseen menneiltä vuosikymmeniltä Tampereen yliopistossa.

Myös tieteellisessä työssä voi joutua vastaamaan perimmäisiin kysymyksiin ja toisten sivilisaatioiden haasteisiin. Esimerkin muinaisesta Kreikasta kertoi jo Barbara Ward McGill yliopistossa Kanadassa vuonna 1957. Ryhmä hindu-filosofoja matkusti Intiasta Kreikkaan puhuakseen Sokrateen kanssa. He kysyivät kreikkalaiselta mikä oli kreikkalaiselle filosofialle kaikkein kiinnostavinta. Sokrates vastasi: ”Miksi, - sen täytyy liittyä kaikkeen inhimilliseen.” Hindut kysyivät: ”Miten voit tutkia mitään inhimillistä tietämättä mikä on jumalallista?” Jos joku asia on ihmiselle tärkeää, niin se kyllä tulee esiin.

Olenko siis yhä asiantuntija ei-missä? Nyt Tampereella uutta yliopistoa rakennettaessa kasvatustieteiden yksikkö pyrkii kouluttamaan ”yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti tietoisia ja taitavia sekä kriittisesti ja laaja-alaisesti ajattelevia kasvatustieteen asiantuntijoita.” Sellainen asiantuntija kuulostaa hyvältä.

Lähteet

- Borg, O. (2010). *Elämä kertoo*. Tampere: Yliopistopaino.
- Eskola, A. (2010). *Mikä henki meitä kantaa*. Helsinki: Tammi.
- Huxley, A. (1932). *Brave New World*. London: Chatto and Windus.
- Mills, C. W. (1982/1959). *Sosiologinen mielikuvitus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mäki-Kulmala, H. (2011). Eurooppalaisista aatteista. *Aikalainen*, 3. Luettu osoitteesta: <http://aikalainen.uta.fi/2011/03/31/eurooppalaisista-aahteista/>.
- Pérez Tornero, J. M., & Varis, T. (2010). *Media Literacy and New Humanism*. Moscow: UNESCO Institute for Information Technologies in Education.
- Visuri, P. (2011). *Maailman muutos ja Suomi*. Helsinki: WSOYpro.

